

Melancholijos samprata ir gydymas Hildegardos Bingenietės (c. 1098–1179) raštuose

E. Sakalauskaitė-Juodeikienė

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Klinikinės medicinos institutas, Neurologijos ir neurochirurgijos klinika; Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų Neurologijos centras

Santrauka. Viduramžių vienuolė ir abatė, mistikė, kompozitorė, poetė ir medicinos knygų autorė Hildegarda Bingenietė (c. 1098–1179) buvo viena iš nedaugelio viduramžių epochos moterų, rašiusių ne vien teologinius, bet ir mokslinius, medicininius tekstus. Šiame straipsnyje nagrinėjau Hildegardos sudarytą *Liber subtilitatum diversarum naturarum creaturarum* („[vairių prigimčių būtybių subtilybių knygą“), parengtą maždaug 1151–1158 m. ir susidedančią iš dviejų knygų – *Physica* ir *Causae et curae*. Siekiau sužinoti, kaip melancholijos fenomeną trimis jo prasmėmis (kaip organizmo skystį, charakterio tipą ir ligą) suvokė viena ryškiausių ir svarbiausių viduramžių mąstytojų. Melancholijos aiškinimui ir gydymo metodams pagrįsti Hildegarda pasitelkė ne tik Biblijos Pradžios knygą, bet ir iš antikos laikų atėjusią humoralinę doktriną bei viduramžių liaudies medicinos žinias. Melancholija Hildegardos moksliniuose tekstuose suvokta ir kaip širdies bei galvos smegenų liga, ir kaip vidaus organų patologija, kurią sukelia blužnyje gaminamos juodosios tulžies perteklius bei žalingas poveikis. Juodosios tulžies pertekliui mažinti ir melancholijai gydyti Hildegarda rekomendavo įvairias augalinės (pankolis, dedešva, raktažolė, našlaitė ir kt.), gyvūninės (stručio, garnio vidaus organai, skruzdėlės) ir mineralinės (oniksas) kilmės medžiagas. Autorė gydymo efektą aiškino, remdamasi tiek humoraline teorija, *contraria contrariis* principu, tiek viduramžių liaudies medicinos, žolininkystės bei religinio ir maginio gydymo žiniomis.

Raktažodžiai: Hildegarda Bingenietė, viduramžiai, melancholija, juodoji tulžis, humoralinė teorija, *Physica*, *Causae et curae*.

ĮVADAS

Viduramžių šventoji, vienuolė ir abatė, mistikė, kompozitorė, poetė ir medicinos knygų autorė Hildegarda Bingenietė (*Hildegarda fon Bingen*, *Hildegarda iš Bingen*, *Hildegard von Bingen*, *Hildegardis Bingensis*; c. 1098–1179) buvo viena iš nedaugelio viduramžių epochos moterų, rašiusių ne vien teologinius, bet ir mokslinius, medicininius tekstus [1–4].

Gimusi apie 1098 m. Bermersheime, Reino Heseno (*Rhinessen*) regione, Hildegarda (1 pav.) buvo dešimtas kilmingos vokiečių šeimos vaikas. Septynerių metų mergaitė toliau auklėti buvo patikėta šeimos draugei, vienuolei

Jutai iš Sponheimo (*Jutta of Sponheim*; 1092–1136). Hildegarda kartu su vyresne Juta apsigyveno benediktinų vienuolyne Disibodenberge. Manoma, kad, išmokusi lotynų kalbos pradmenų, krikščionybės tiesų ir grigališkojo choralo, pati tapo vienuole maždaug tarp 1112 ir 1115 m. Mirus Jutai, prie benediktinų vienuolyno įkurtas moterų vienuolynas jau buvo tapęs religiniu traukos objektu, populiaria kilmingų merginų pašaukimų vieta, tad jam vadovauti buvo išrinkta Jutos mokinė, tuomet jau 38-erių Hildegarda [1, 3].

Religinės vizijos (2 pav.), pasak Hildegardos amžininkų biografų, moteriai apsireiškė dar vaikystėje, tačiau apie savo mistinius patyrimus vienuolė prakalbo sulaukusi 43 m. amžiaus. Vieni šiuolaikiniai tyrėjai Hildegardos vizijas priskyrė migrenos su aura epizodams [5, 6], kiti – „histeroepilepsijai“ [7], tretį darė prielaidą, kad vienuolė galėjo sirgti autizmo spektro sutrikimais [8]. Dalis mokslo istorikų vis dėlto kritiškai vertino pirmųjų pasirinktą metodą – retrospektyvinę diagnostiką [9]. Retrospektyvinė diagnostika yra įdomus, tačiau subjektyvus ir neretai klaidi-

Adresas:

Eglė Sakalauskaitė-Juodeikienė
Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų
Neurologijos centras
Santariškių g. 2, LT-08661 Vilnius
El. paštas egle.sakalauskaite-juodeikiene2@santa.lt

© Neurologijos seminarai, 2021. Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License CC-BY 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license, and indicate if changes were made.

1 pav. Hildegarda Bingenietė (c. 1098–1179), reginti viziją ir ją diktuojanti vienuoliui raštininkui.

Illuminacija iš rankraščio *Scivias*. Vieša prieiga internete

2 pav. Universalus žmogus (mikrokosmas makrokosme) ir Hildegarda Bingenietė, reginti šią viziją.

Illuminacija iš rankraščio *Liber Divinorum Operum* XIII a. kopijos. Vieša prieiga internete

nantis metodas: istoriniuose šaltiniuose įvairūs faktai pateikiami, remiantis nagrinėjamo laikmečio ligų supratimu ir diagnostinėmis galimybėmis, todėl juose gali būti pateikiama ne visa ligų diagnostikai reikalinga informacija. Kita neigiama retrospektyvinės diagnostikos metodo savybė – klinikinių simptomų vertinimas, remiantis šiuolaikinėmis mokslo žiniomis, nors kai kurios ligos prieš šimtus ar net tūkstančius metų galėjo net neegzistuoti [10]. Todėl Hildegardos vizijas pirmiausia reikėtų interpretuoti jos epochos kontekste, t. y. kaip kūrėjos ir mokslininkės saviraiškos būdą laikotarpiu, kuriuo moterys nuo vaikystės buvo mokomos tylos, nuolankumo ir paklusnumo. Kitaip tariant, religinės vizijos Hildegardai suteikė balso teisę katalikiškoje Bažnyčioje, kurioje išskirtinai dominavo ir dar daug šimtmečių dominuos vyrai [1, 3].

Hildegardos raštuose atsispindi to meto teologijos, filosofijos, kosmologijos, muzikos, poezijos, gamtos mokslų, farmakologijos ir medicinos žinios. Vienuolės *Scivias* („Pažink kelius“, 1141–1151) – pirmoji vizijų knyga, kurioje buvo aprašyti Hildegardos regėjimai apie pasaulio sukūrimą ir žmonijos atpirkimą. Antrasis teologinis veikalas – *Liber vitae meritorum* („Gyvenimo nuopelnų knyga“, 1158–1163). Knyga *Liber divinorum operum* („Dievo darbų knyga“, 1163–1173) buvo paskutinis abatės teologinis veikalas apie pasaulio atpirkimą nuo Sukūrimo iki Apoka-

lipsės. Hildegardos *Lingua ingota* („Nežinoma kalba“) ir *Litterae ignotae* („Nežinomi raštai“, 1150–1160) yra sudaryti iš vienuolės sukurtų 900 žodžių su žodynėliu vokiečių kalba. *Ordo virtutum* („Dorybių pjesė“, 1150 m.) – Hildegardos muzikinis kūrinys, vaizduojantis žmogaus sielą, blaškomą tarp dorybių ir velnio. *Symphonie armonie celestium revelationum* („Dangiškųjų apreiškimų darnos simfonija“, 1140–1150) susideda iš 77 kūrinių – antifonų, sekvencijų, himnų ir kt. Hildegardos laišakai (1146–1178) – taip pat svarbus rašytinis abatės palikimas; laišakai buvo adresuoti to meto popiežiams, imperatoriams, vyskupams ir vienuoliams [1].

Hildegardos moksliniai medicininiai tekstai buvo sujungti į *Liber subtilitatum diversarum naturarum creaturarum* („Įvairių prigimčių būtybių subtilybių knyga“, 1151–1158), sudarytą iš dviejų veikalų: *Liber simplicis medicinae* („Paprastosios medicinos knygos“), vėliau pavadintos *Physica*, ir *Liber compositae medicinae* („Sudėtinės medicinos knygos“), žinomos pavadinimu *Causae et curae* („Priežastys ir gydymas“). Lyginant su abatės teologiniais veikalais, jos medicininiai tekstai yra moksliniai, pagrįsti ne vien Biblijos interpretavimu, bet ir humoraline, dar iš antikos laikų viduramžius pasiekusia medicinos sistema, žodine vienuolynų gydymo tradicija, to meto liaudies medicina, žolininkystės žiniomis ir astro-

loginiais tyrinėjimais. Vienintelė mūsų laikus pasiekusi, maždaug apie 1300 m. nuo originalaus rankraščio nurašyta knyga – *Causae et curae* rankraštis. Kitos knygos – *Physica* – nei originalus rankraštis, nei kopijos nėra išlikę; mūsų laikus pasiekė tik įvairių XV ir XVI a. leidėjų išspausdintos, sutrumpintos ir cenzūruotos šios knygos versijos [1, 3]. Tačiau knygos *Physica* originalumu ir autoryste nėra abejojama: kai kurie receptai, pateikti *Causae et curae*, yra tokie patys kaip ir *Physica*, be to, stilistiškai ir turinio prasme šios knygos yra rašytos to paties laikotarpio ir tos pačios mokyklos autoriaus [1].

Hildegarda Bingenietė su ištikimiausiomis vienuolėmis paliko Disibodenbergo vienuolyną ir 1147 m. įkūrė naują moterų vienuolyną Rupertsberge, netoli Bingeno miesto. Praėjus 18 metų, abatė atidarė antrąjį moterų vienuolyną Eibingene, netoli Rūdesheimo, kuris buvo kitame Reino krante nei Rupertsbergas. Abatė globojo šių vienuolynų bendruomenes, rengė teologinius, muzikinius ir mokslinius veikalus, užsiėmė apaštališka veikla: keliavo po vokiečių žemes, aplankydama įvairius miestus ir vienuolynus, susirašinėjo su šv. Bernardu Klerviečiu (1090–1153), keturiais popiežiais, karaliumi Konradu III (1093–1152), Šventosios Romos imperijos imperatoriumi Frydrichu Raudonbarzdžiu (*Barbarossa*; 1122–1190), Anglijos karaliumi Henriku II (1133–1189), jo žmona Eleonora Akvitaniete (1122–1204) bei kitais valdovais [1, 7].

Hildegarda gyveno sudėtingais laikais: vyko Antrasis kryžiaus žygis, Bažnyčią silpnino bažnytinės ir pasaulietinės valdžios konfliktai, Bažnyčios skilimas ir antipopiežių rinkimai, eretikų judėjimai, net dalinis universitetų (Paryžiaus, Bolonijos, Oksfordo) atsiskyrimas nuo religinės valdžios. Dėl šių – politinių, socialinių, ekonominių ir intelektualinių – transformacijų XII amžius Vakarų Europoje neretai istorikų vadinamas Viduramžių Renesansu [1, 3, 7, 11]. Hildegarda Bingenietė mirė 1179 m., būdama garbingo, 81-erių metų, amžiaus. Popiežiaus Benedikto XVI paskelbta šventąja tik prieš devynerius metus – 2012 m. [12].

Nors nemažai šiuolaikinių tyrėjų įvairiais aspektais nagrinėjo Hildegardos Bingenietės medicininius tekstus [13–21], iki šiol nebuvo atlikta išsamaus Hildegardos melancholijos sampratą ir gydymą nagrinėjusio tyrimo. Taigi mano darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip melancholijos fenomeną trimis jo prasmėmis (kaip organizmo skystį, charakterio tipą ir ligą) suvokė viena ryškiausių ir svarbiausių viduramžių Vakarų Europos mąstytojų. Šiame darbe stengiausi išryškinti ligos suvokimą ir siūlytus gydymo metodus XII a. kontekste bei atskleisti, kuo galėjo remtis Hildegarda, savo raštuose analizuodama melancholijos kilmę, vystymąsi ir gydymą.

TYRIMO MEDŽIAGA IR METODAI

Šiame darbe nagrinėjau dvi Hildegardos Bingenietės knygas – *Causae et curae* (rėmiausi tiek originaliu lotynišku tekstu, paskutinį kartą perspausdintu 1903 m. [22], tiek jo vertimu į anglų k., atliktu Margaretos Berger [3]) ir *Physica* (rėmiausi vertimu į anglų k., kurį atliko Priscilla

Throop [23]). Vengiau retrospektyvios diagnostikos metodo. Stengiausi išryškinti melancholijos suvokimą ir siūlytus gydymo metodus epochos kontekste, atskleisti, kuo galėjo remtis Hildegarda, analizuodama melancholijos kilmę, priežastis ir gydymą. Naudojau kokybinius istorinius tyrimo metodus – šaltinių analizės, sintezės ir lyginamąjį.

REZULTATAI

1. Melancholijos kilmė ir gydymas knygoje *Causae et curae*

Causae et curae veikiausiai buvo medicininis praktinis vadovas Rupertsbergo vienuolyno vienuolėms, besirūpinančioms sergančiaisiais, Hildegardos parengtas lotynų k. ir sudarytas iš penkių knygų [3, 22]. Pirmoje knygoje pateikta Hildegardos pasaulio sukūrimo interpretacija: abatė rašė apie saulę ir mėnulį, žvaigždes ir planetas, vėjus, žemes, pristatė keturis elementus (orą, ugnį, vandenį ir žemę). Šią knygą analizuodamas, skaitantysis suprastavo, kaip makrokosmas (gyvoji gamta, gyvenamoji aplinka) veikia mikrokosmą (procesus žmogaus organizme). Pavyzdžiui, kraujagysles Hildegarda apibūdindavo kaip upes, drėkinančias žmogaus kūną; autorė teigė, kad šlapimas atspindi viso organizmo būklę taip pat, kaip upės vanduo atspindi jos švarą. Antroji *Causae et curae* knyga buvo skirta maisto ir gėrimų, fizinio aktyvumo ir poilsio, seksualinio gyvenimo ir emocijų svarbai žmogaus organizmui aprašyti. Hildegarda apibūdino keturis organizmo skysčius (kraują, flegmą, geltonąją ir juodąją tulžį) bei šių skysčių pusiausvyros nulemtus žmogaus temperamentus, taip pat aprašė apvaisinimą, nėštumą ir gimdymą. Šioje knygoje buvo paminėtos ligos, kurias sukelia skysčių pusiausvyros sutrikimai (vienuolė naudojo viduramžių kompiliatorių pamėgtą dėstymo metodą *a capite ad calcem* – „nuo galvos iki kulnų“), aprašė įvairias ligas – nuo nuplikimo iki šlapinimosi sutrikimų ir fistulių. Pristatė sveikos gyvensenos komponentus: tinkamą mitybą, miegą, fizinį aktyvumą; paminėjo svarbiausius gydymo metodus – kraujo nuleidimą, taurių statymą, dirbtinių opų atvėrimą. Trečioje knygoje vienuolė toliau aiškino apie ligas, jų atsiradimo priežastis ir gydymą. Paminėjo galvos skausmus, akių ligas, nemigą, nevaisingumą ir kt. Ketvirtoje knygoje nurodė augalinės, gyvulinės, mineralinės ir kitos kilmės medžiagas bei jų panaudojimą, gydant įvairias ligas. Penktoje, paskutinėje, knygoje nurodė ligų diagnozės ir prognozės metodus: ligoonio stebėjimą, pulso vertinimą, uroskopiją, kraujo ir išmatų vertinimą akimi. Taip pat pateikė mėnulio astrologijos principus – būsimojo kūdikio fizinių, psichinių savybių ir polinkių prognozavimą pagal mėnulio padėtį apvaisinimo metu [3, 22].

Išanalizavusi minėtą Hildegardos veikalą, pastebėjau, kad antroje *Causae et curae* knygoje autorė pasakojo apie Adomo nuopuolį ir, remdamasi Biblijos Pradžios knygoje aprašytais įvykiais, skaitytojams išaiškino žmonijos melancholijos kilmę. Pasak abatės, pirmieji žmonės – Adomas ir Ieva, gyvendami Rojuje, niekuo nesirgo ir buvo laimingi. Adomui pirmą kartą nusidėjus (paragavus Ievos pa-

siūlyto obuolio), jo organizmo skysčių darba sutriko, nes pasigamino per daug juodosios tulžies. Pasak abatės, karti juodoji tulžis pateko į Adomo kraują ir jį sutirštino, todėl jis pajuto liūdesį ir neviltį, o Dievo įžiebta šviesa jo viduje užgeso. Polinkį į melancholiją vėliau paveldėjo visa iš Adomo ir Ievos kilusi žmonija [3, 22].

Tolesnėse eilutėse Hildegarda melancholiją aprašė kaip ligą: „Juodoji tulžis yra juoda ir karti, spjauto blogi ir sukelia galvos smegenų ligas“ (*Et haec melancolia nigra est et amara et omne malum efflat ac interdum etiam infirmitatem ad cerebrum*) bei širdies liūdesį, todėl toks žmogus nejaučia džiaugsmo būsimu dangiškuoju gyvenimu ir neturi paguodos dabartiniame, žemiškame gyvenime [3, 22].

Vėliau abatė melancholiją pristatė kaip fizinių, psichinių savybių ir polinkių turinčio žmogaus tipą. Hildegarda pirmiausia aprašė melancholiško tipo vyrus: šių vyrų smegenys yra riebios (*quorum cerebrum pingue est*), smegenis dengiančios plėvės, smegenų kraujagyslės – drumstos, tirštos (*turbidae*). Melancholiškų vyrų veido spalva – tamsi; akys – degančios, panašios į gyvatės akis; kraujas – tirštas, tamsus; kūnas – šurkštus, kietas; kaulai – stambūs; kaulų čiulpų / gyvybingosios žmogaus esybės (*medullam*) kiekis – vidutinis. Tačiau tokio žmogaus viduje ši esybė, ši gyvybė dega taip stipriai, kad jam būna sunku suvaldyti aistras. Tokių vyrų strėnose esantis dvelksmas (*ventus*) – ugningas, vėjuotas, susimaišęs su juodąja tulžimi (*ac fumo melancoliae permixtus*), dėl to jų jaučiama meilė yra karti, godi, kvaila ir geidulinga. Melancholiški vyrai moterų dažniausiai nekenčia, jie būna žiaurūs kaip liūtai, o draugų būryje – pavydūs ir kupini neapykantos, todėl dažniausiai niekas jų nemyli. Jei jiems tenka susilaikyti nuo kūniškų aistrų, jie „lengvai suserga galvos ligomis“ (*facile insaniam capitis incurrunt*), tapdami pamišėliais (*ita quod frenetici erunt*). Tačiau melancholiški vyrai vis dėlto taip pat yra protingi, gabūs ir darbštūs. Jų dukros ir sūnūs neretai paveldi neigiamas tėvo savybes, nes dažniausiai melancholikai vaikus pradeda be tikros meilės [3, 22].

Aprašydama melancholiško tipo moteris, Hildegarda išryškino kiek kitokias jų fizines ir psichines savybes. Melancholiškų moterų kūnas yra išsekęs; kraujagyslės – storos; kaulai – vidutinio stambumo; kraujas – labiau melsvas nei raudonas; jų veidai – pilki, tamsesni. Šių moterų viduje vyrauja oro elementas, jas neretai kankina melancholija (*melancolia fatigantur*). Menstruacijų metu jos netenka daug kraujo, todėl dažniausiai yra nevaisingos, mat jų gimda – silpna ir trapi. Dėl šios priežasties jos negali nei priimti, nei išsaugoti, nei sušildyti vyro sėklos. Taigi melancholiškos moterys yra sveikesnės, laimingesnės ir stipresnės, jei gyvena be vyrų. Tačiau ir vyrus nelabai vilioja tokios moterys, nes jos dažniausiai su jais nekalba meiliai. Tačiau, jei moteris gyvena su tvirtu, šilto, sangviniško temperamento vyru, ji gali pastoti ir išnešioti bent vieną kūdikį (šaltesnio temperamento vyrai negali jų apvaisinti). Jei menstruacijos pasibaigia anksčiau nei įprasta, melancholiškos moterys dažniausiai suserga kojų skausmais (*podagram*), inkstų skausmais ar „galvos ligomis“ (*insaniam capitis*) [3, 22].

Melancholija veikale *Causae et curae* buvo aiškinama tiek kaip vidaus organų (atsirandanti dėl blužnies gaminamos juodosios tulžies pertekliaus), tiek kaip širdies ir galvos smegenų liga. Pasak Hildegardos, „minčių vieta yra širdis“ (*cogitationes autem cum in corde sedent*). Dar daugiau, „siela sėdi širdyje kaip namuose“ (*anima in corde velut in domo sedens*) ir savo mintis siunčia į smegenis taip pat, kaip „degdama ugnis siunčia dūmus aukštyn į kaminą“ [3, 22]. Tačiau vienuolė taip pat teigė, kad ir galvos smegenys yra svarbios: smegenys – substancija, iš kurios kyla žmogaus „pažinimas, išmintis ir protas“ (*materia scientiae, sapientiae et intellectus hominis*) [22]. Iš smegenų išeina „keliai“ į akis, ausis, burną ir nosį. Per šiuos išorinius organus reiškiasi iš širdies kilusios ir per smegenis perėjusios mintys. Jei mintys yra malonios, žmogaus veido išraiška yra džiaugsminga. Jei liūdnos (apkartintos juodosios tulžies), žmogus verkia ir savo kalba išreiškia liūdesį ar pyktį. Gerą nuotaiką ir gerą savijautą lemia daug veiksmų, kurių svarbiausias – organizmo skysčių pusiausvyra. Liūdesys kyla dėl karčios juodosios tulžies pertekliaus [3, 22].

Pasakodama apie kitus susirgimus, kuriuos sukelia juodosios tulžies perteklius, Hildegarda paminėjo galvos skausmus (*de capitis dolore*) ir atskirai – migreną (*de emigranea*). Pasak abatės, šie galvos skausmai dažnai sukeliama karštligių, kurios padidina juodosios tulžies kiekį. Juodosios tulžies tvaikas (*fumum*) pasiekia galvą ir smegenis, sukeldamas nuolatinius ir stiprius galvos skausmus [3, 22]. Trečioje *Causae et curae* knygoje Hildegarda aprašė galvos skausmų gydymą ir pateikė identišką informaciją, kaip ir veikale *Physica*. Pasak abatės, kai juodosios tulžies perteklius sukelia galvos skausmus, reikia sutrinti dedešvą su dvigubai tiek šalavijo ir įpilti alyvuogių aliejaus. Užtepus šį mišinį ant galvos, reikia galvą aprišti audiniu, gydymą kartojant tris dienas. Pasak vienuolės, dedešvos sultys išsklaido juodąją tulžį, šalavijas ją išdžiovina, o alyvuogių aliejus nuramina skaudančią galvą [3, 22].

2. Melancholijos gydymas knygoje *Physica*

Hildegardos sudaryta *Physica* buvo tarsi viduramžių medicininės ir farmacinės informacijos vadovas, augalinės, gyvūninės, mineralinės ir kitos kilmės žaliavų kompendiumas, skirtas įvairioms ligoms gydyti ir ligų prevencijai. *Physica* sudaro devynios knygos. Pirmoje, pavadintoje „Augalai“, aprašytos kelių šimtų augalų vaistinės savybės ir jų naudojimas gydant įvairias ligas (karštines, vidaus, odos, taip pat nervų ir psichikos ligas, tokias kaip galvos skausmai, paralyžiai, epilepsija, melancholija ir kt.). Antroje knygoje „Elementai“ minimos oro, vandens ir žemės gydomosios savybės. Knygoje „Medžiai“ aprašyti vaismedžiai, lapuočiai, spygliuočiai medžiai ir krūmai, jų vaisių, sėklų, žievės ir lapų gydomosios savybės. Knygoje „Akmenys“ paminėti mineralinės ir organinės kilmės brangakmeniai, pusbrangiai akmenys ir uolienos: smaragdas, deimantas, safyras, topazas, oniksas, jaspis, chrizolitas, kalcedonas, ametistas, perlas, karneolis, klintis bei kt. [23]. Knygoje „Žuvys“, greta jūrinių ir gėlavandenių žuvų, aprašytos banginio mėsos ir jo vidaus organų gydomosios

savybės; ruonis ir vėžiai taip pat priskirti žuvmis. Knygoje „Paukščiai“ aprašyti laukiniai ir naminiai paukščiai, taip pat paminėti šikšnosparniai, bitės, kamanės, vapsvos, musės, žiogai, uodai ir jonvabaliai, kurie, to meto supratimu, taip pat priklausė „paukščių“ grupei. Knygoje „Gyvūnai“, šalia vietinių Vidurio Europos naminių bei laukinių, taip pat egzotiškų Afrikos gyvūnų, aprašytas mitinis gyvūnas vienaaragis (iš vienaaragio kepenų Hildegarda rekomendavo pasigaminti tepalą ir gydytis odos ligas, iš vienaaragio kailio – pasidirbti diržą ir taip apsaugoti nuo įvairių karštinių, vienaaragio kanopos, pasak autorės, apsaugančios nuo nunuodijimo). Knygoje „Šliužai“ išvardytos būtybės, kurios žmogui daugiau kenkia nei jį gydo, galimai dėl šliužų sąsajos su Biblijoje minimu didžiuoju gundytoju žalčiu. Šioje knygoje taip pat paminėti mitiniai gyvūnai – drakonas (kurio kraujas gydo akmenligę) ir chimerinė pabaisa baziliskas (žudantis vien savo kvėpsniu). Paskutinėje, devintoje, knygoje „Metalai“ aprašytas auksas, sidabras, švinas, alavas, varis, žalvaris, geležis ir jų gydymosi savybės [23].

Melancholijai gydyti Hildegardos rekomenduoti augalai, gyvūnai ir akmenys yra pateikti lentelėje. Hildegarda taip pat aprašė medžiagas, galinčias pakenkti tiek sveikam žmogui, tiek ligoniui, nes jos didina juodosios tulžies kiekį. Viena jų – medus (*mel*). Pasak Hildegardos, dažnai valgomas medus gali pakenkti, nes didina juodosios tulžies kiekį ir sukelia „bendrą sunkumą“ [23]. Slyva (*prunibaum*), pasak abatės, taip pat kenksminga tiek sveikiems, tiek sergantiems, nes didina „karčiųjų humorų“ kiekį bei sukelia ligas. Jei sveikas žmogus nori valgyti slyvų, jų suvalgęs jis išgyvens, tačiau sergantis tik dar labiau susirgs. Gluosnis (*wida*), kurio žievė vėliau bus naudojama kaip salicilo rūgšties šaltinis, pasak abatės, yra šaltas, jo vaisiai ir sultys – kartūs ir netinkami kaip vaistai: gluosnis didina juodosios tulžies kiekį, blogina žmogaus sveikatą ir mažina laimę [23]. Kokias jonažolės (*hartenauwe*), vaistažolės, tradicinės medicinos atstovų dažniausiai naudotos melancholijai gydyti, savybes išskyrė Hildegarda? Pasak vienuolės, „jonažolė yra šalta ir tinkama kaip gyvūnų pašaras. Dažniausiai nenaudojama kaip vaistas, nes yra smulkus, neauginamas pasėliuose ir užmirštas augalas“ [23].

APTARIMAS

Hipokrato medicinos pasekėjams – senovės graikams, romėnams, viduramžių gydytojams ir vėlesnių epochų (bene iki XVIII a.) medikams – liga nebuvo vieno organo ar organų sistemos pažeidimas, o viso organizmo liga, sukelta keturių organizmo skysčių (kraujo, flegmos, juodosios ir geltonosios tulžies) pusiausvyros sutrikimo. Manyta, kad keturi organizmo skysčiai lemia keturias organizmo savybes (karštį, šaltį, drėgnumą ir sausumą) bei atstovauja keturiems pagrindiniams žmogų supančios aplinkos elementams (ugniai, orui, vandeniui ir žemei). Taigi žmogaus kūne esantis mikrokosmas antikos, viduramžių ir vėlesnių epochų medicinoje atspindėjo Visatos sandarą, makrokosmą [24].

Žmogaus temperamentai (psichinių, fizinių savybių ir polinkių visuma) taip pat sieti su organizmo skysčių pusiausvyros sutrikimu: manyta, kad geltonosios tulžies (kuri, kaip tikėta, gaminama tulžies pūslėje) perteklius būdingas cholericui, juodosios tulžies (gaminamos blužnyje) – melancholikui, kraujo (gaminamo kepenyse) – sangviniui, flegmos arba gleivių (kurias sekretuoja galvos smegenys) – flegmatikui. Norėdami padėti ligoniui pasveikti, Hipokrato medicinos pasekėjai stengdavosi pašalinti šį organizmo skysčių pusiausvyros sutrikimą, skatindami ligą sukeliančių skysčių sekreciją, ekskreciją ir kraujavimą [25]. Tačiau šalia keturių organizmo skysčių (humoralinės) medicinos sistemos egzistavo ir kitos – tradicinė, viduramžių liaudies medicina su vietinėmis tradicijomis, praktikomis ir žolininkyste bei dvasinis, religinis gydymas su maginio gydymo elementais [20].

Taigi antikoje, viduramžiais ir vėlesniais laikais vartotas terminas „melancholija“ (gr. *melaina kole* – juodoji tulžis) šiandien gali būti suprantamas trejopai – kaip vienas iš organizmo skysčių, gaminamas blužnyje; kaip žmogaus temperamentas, kurį sukelia juodosios tulžies perteklius; galiausiai – kaip liga [3]. Kai kurie mokslo istorikai teigia, kad juodąja tulžimi laikytas išmatose, šlapime ar skrandžio turinyje rastas juodas pigmentas, kuris veikiausiai buvo hemoglobino skilimo produktas – vidinio kraujavimo požymis [24]. Taigi liūdesys, dvasinis išsekimas ir fizinių jėgų neturėjimas galėjo būti ne tik psichikos, bet ir grėsmingos organinės ligos požymis. Melancholija (kaip liga) buvo laikoma manijos priešingybe. Teigta, kad melancholija pasireiškia sumažėjusiu judrumu, mieguistumu ir nepaguodžiamu liūdesiu. Vertinant šių dienų gydytojo akimis, melancholija antikoje, viduramžiais ir vėlesnėse epochose reiškė kiek daugiau nei „depresiją“ – melancholija apėmė tiek fizinį, tiek psichinį išsekimą, pasireiškusį net ir sergant keturdiene karštine (galimu maliarijos atitikmeniu šiandien), kurios metu padidėdavo blužnis [26]. Antikoje taip pat manyta, kad asmenys, gabūs filosofijai, politikai, poezijai ir kitiems menams, turėjo polinkį į melancholiją [27].

Melancholija Hildegardos knygoje *Causae et curae* buvo aiškinta kaip vidaus organų (blužnies gaminamos juodosios tulžies perteklius) bei kaip širdies ir galvos smegenų liga. Pasak Hildegardos (ir daugelio kitų aristotelinės scholastikos pasekėjų, pritarusių kardiocentrinei doktrinai), minčių ir sielos vieta yra širdis. Tačiau vienuolė taip pat rėmėsi ir Klaudijumi Galenu (129–200), encefalocentrinės doktrinos pasekėju, tvirtindama, kad galvos smegenys – substancija, iš kurios kyla žmogaus pažinimas, išmintis ir protas – taip pat užima svarbią vietą žmogaus organizme.

Homero laikų Graikijoje maždaug VIII a. pr. Kr. manyta, kad sielą galima rasti žemiau diafragmos (gr. *phren* – protas, mintis). Antikos filosofas Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.) manė, kad ne pilvas, o širdis yra atsakinga už suvokimą, pojūčius ir judesius, nes smegenys, būdamos drėgnos ir šaltos, vėsina kraują, kad nuslopintų iš širdies kylantį karštį [28]. Panašios nuomonės buvo Demokritas (460–370 m. pr. Kr.), stoikai ir epikūrininkai, tačiau Era-

Lentelė. Hildegardos Bingenietės knygoje *Physica melancholijai gydyti ir juodosios tulžies pertekliui mažinti rekomenduoti augalinės, gyvūninės ir mineralinės kilmės vaistai* [23]

Vaistinė medžiaga, paminėta <i>Physica</i>	Galimas jos atitikmuo šiandien	Vaisto paruošimo būdas pagal <i>Physica</i>	Vaisto veikimo mechanizmas pagal <i>Physica</i>
<i>Galgan</i>	Tropiniai šakniastiebiai? (pvz., imbieras)	Paimti <i>galgan</i> ir vaistinio skaistenio vienodais kiekiais, ketvirtąją dalį baltojo pipiro, viską sumalti iki miltų ir, sumaišius su pupų miltais bei vaistinės ožragės sultimis, iškepti mažus pyragaičius ir juos valgyti.	<i>Galgan</i> yra karštas. Padeda atstatyti skysčių pusiausvyrą, kai vyrauja juodoji tulžis. Mažina juodosios tulžies perteklių.
<i>Pefferkrut</i>	Dašis?	<i>Pefferkrut</i> reikia valgyti žalią.	<i>Pefferkrut</i> yra karštas ir drėgnas, todėl, jį suvalgęs, liūdnas žmogus pralinksmėja.
<i>Herba Aaron</i>	Aroninių augalų šeima*	Arono šaknį išvirti vyne ir šį nuovirą išgerti.	Sumažina juodosios tulžies perteklių ir liūdesį.
<i>Rutha</i>	Rūta**	Reikia suvalgyti žaliosios rūtos po valgio.	Rūtoje esantis karštis sumažina „melancholijos įkarštį“, t. y. šio humoro vėsumą.
<i>Feniculum</i>	Pankolis	Sugrūsti pankolį ir jo sultimis ištepti galvą, smilkinius, krūtinę bei pilvą.	Pankolis yra šiek tiek karštas. Jis gerina lignonio nuotaiką, virškinimą, skatina prakaitavimą, mažina žalingų skysčių išsiskyrimą organizme.
<i>Babela</i>	Dedešva	Sutraiškyti dedešvą grūstuvėje ir įdėti dvigubai tiek šalavijo, viską apšlakstyti alyvuogių aliejumi. Užtepti pagamintą masę ant viso galvos paviršiaus ir galvą aprišti audiniu, šį gydymą kartoti 3 dienas.	Dedešva yra vidutiniškai vėsi. Naudojama tuomet, kai, įvairioms karštinėms sukėlus juodosios tulžies perteklių, ši pakenkia smegenims.
<i>Viola</i>	Našlaitė	Išvirti našlaitės vyne, perkošti, įdėti truputį <i>galgan</i> bei <i>liquiricium</i> (saldymedžio?) ir šį skystį išgerti.	Našlaitė nėra nei karšta, nei šalta, ji išauga tuomet, kai žiemos oras pradeda po truputį šilti. Šis gydymas subalansuos juodosios tulžies kiekį ir žmogus taps laimingesnis bei išvengs plaučių ligų.
<i>Wermuda</i>	Pelynas***	Sugrūsti pelyną, perkošti, jo sultis išvirti vyne su medumi. Pagamintą skystį gerti kas antrą dieną prieš pusryčius, nuo gegužės iki spalio mėnesio.	Pelynas yra labai karštas, todėl yra pagrindinis vaistas įvairioms ligoms gydyti. Pelynas sumažins juodosios tulžies perteklių.
<i>Hymelsloszel</i>	Raktažolė	Reikia dėti raktažolę ant krūtinės, prie širdies.	Kai juodosios tulžies padaugėja, žmogus jaučia liūdesį. Raktažolė, gaunanti jėgų iš saulės, sušildo žmogų ir pagydo.
<i>Strusz</i>	Strutis	Sergantis melancholija turėtų dažnai valgyti stručio kepenis.	Strutis yra labai karštas. Jo kepenys sumažins juodosios tulžies perteklių ir pagerins sergančiajam nuotaiką, nuskaidrins mintis.
<i>Reyger</i>	Garnys	Žmogus, kuris yra liūdnas, turi dažnai valgyti [patiekalus, pagamintus iš] garnio širdies.	Garnys yra karštas ir sausas. Jį valgantis žmogus taps linksmesnis.
<i>Formica</i>	Skruzdėlė	Jei žmogus yra liūdnas, reikia paimti dar kiaušinėliuose esančių jaunų skruzdėlių ir truputį lizdo, kuriame jos guli, viską surišti lininiu audeklu. Vėliau audeklą atlaisvinti ir uždėti jį ant sergančiojo širdies.	Skruzdėlių karštis nuramins sergančiojo protą, žmogus taps laimingas.
<i>Onychinus</i>	Oniksas	Jei žmogus yra liūdnas, reikia jam intensyviai žiūrėti į oniksą, o vėliau įsidėti šį akmenį į burną ir kiek palaikyti.	Oniksas yra karštas, todėl sumažina lignonio liūdesį ir palengvina sunkias mintis.

*Kai kurios šio augalo rūšys yra nuodingos, gali sukelti burnos ir ryklės edemą [32]

**Kai kurios šio augalo rūšys yra mutageniškos, hepatotoksiškos ir sukelia fotodermatitą [33]

***Didelės dozės gali sukelti traukulius [34]

zistratas iš Aleksandrijos (304–250 m. pr. Kr.) pirmasis išdrįso tvirtinti, kad už žmogaus protinius gebėjimus yra atsakingi galvos smegenų vingiai [29]. Palaipsniui vis dažniau galvos smegenys imtos laikyti sielos buveine, tačiau ilgainiui mąstymas ir pažinimas sietas ne su galvos smegenų parenchima, o su skilvelių veikla. Klaudijui Galenui atmetus Aristotelio siūlytą kardiocentrinę doktriną, svarbiausias vaidmuo žmogaus organizme atiteko smegenims. Viduramžių Europoje buvo sekama antikos tradicijomis ir Galeno mokymu, tad ventrikulocentrizmo idėjos išitvirtino ir krikščioniškajame pasaulyje [24]. Tikėta, kad protingoji (suvokianti, mąstanti ir atsimenanti) siela slypi būtent galvos smegenų skilveliuose: „užpakalinis“ skilvelis yra atsakingas už atmintį, prisiminimą, abu „priekiniai“ skilveliai – už jutiminę informaciją, o „vidurinis“ skilvelis – už idėjų formavimą, mąstymą ir samprotavimą [30]. Viduramžiais vienuolynai su jų turtingomis bibliotekomis, infirmarijais ir vaistažolių darželiais buvo vieni iš nedaugelio to meto medicinos mokslo ir praktikos centrų [24]. Todėl suprantama, kad ir Hildegardos veikaluose atsispindėjo abi iš antikos laikų kilusios teorijos, darniai papildydamos viena kitą.

Kyla klausimas, kur ir koku būdu Hildegarda įgavo medicininių žinių? Kai kurie mokslo istorikai daro prielaidą, kad vienuolė veikiausiai dirbo Disibodenbergo vienuolyno infirmariume: augino vaistažoles, vienuolyno vaistinėje ruošė augalinės, gyvūninės ir mineralinės kilmės vaistus, slaugė susirgusias vienuoles ar atklydusius į vienuolyną svečius, priėmė vietinių moterų gimdymus; pati iš buvusių vienuolių perėmė medicinines žinias ir jas vėliau perdavė savo mokinėms [1, 3]. Viduramžių ligonis, priklausomai nuo savo ir giminaičių turtinės padėties, susirgęs kreipdavosi į universitete paruoštą gydytoją *physicus* (kurių buvo itin nedaug, gydytojas buvo retas svečias net ir kilmingų dvariškių rūmuose), vienuolynų infirmariumuose praktikuojantį *medicus* (tiek *physicus*, tiek *medicus* gydydavo vidaus ligas) arba chirurgų – barzdaskučių cechuose amato išmokusį *chirurgus* (gydydavo išorinius kūno susirgimus, sužalojimus, nuleisdavo kraują), o jei negalėdavo susimokėti nei gydytojui, nei chirurgui, kreipdavosi į vaistininką (*apothecarius*), empiriką, žiniuonį ar užkalbėtoją [3]. Moterų ligas viduramžiais dažniausiai gydydavo, gimdymuose dalyvaudavo pribuvėjos, kurių didžioji dalis neturėjo universitetinio išsilavinimo. Tačiau yra duomenų, kad Salerno medicinos mokykloje ir kituose italų universitetuose XI–XII a. buvo ruošiamos moterys gydytojos, kurios turėjo teisę užsiimti išskirtinai akušerine ir ginekologine praktika [24, 25].

Kokiais šaltiniais rėmėsi abatė, kokias doktrinas ir praktikas atspindėjo jos moksliniai tekstai? Kaip ir kiti viduramžių kompiliatoriai, Hildegarda nenurodė literatūros, kuria rėmėsi, rengdama savo medicininius tekstus. Manoma, kad Hildegardos raštams didelę įtaką darė krikščionybės tradicija, kurioje liga buvo suvokiama kaip darnos tarp Dievo ir žmogaus sugriovimas [7]. Tačiau Hildegarda nerekomenduodavo ligonių gydyti malda, priešingai, ji skirdavo vaistažoles, kraujo nuleidimus, dietą ir kitus fizinius gydymo būdus. Hildegardai didelę įtaką darė antikos tradi-

cija ir iš jos kilusi humoralinė teorija. Vienuolės medicininiai tekstai rėmėsi ne tik senovės graikų ir lotynų, bet veikiausiai ir kitų viduramžių kompiliatorių tekstais (principai *contraria contrariis* – „priešingą gydyk priešingu“, *similia similibus* – „panašų gydyk panašiu“, saikingumo principas ir kt. [7]), su kuriais ji susipažino Disibodenbergo ir vėliau Rupertsbergo vienuolynų bibliotekose. Abatė tikriausiai taip pat rėmėsi ir žodine, iš lūpų į lūpas, vienuolio vienuoliui, perduodama gydymo tradicija [1, 20]. Tikėtina, kad Hildegardai didelę įtaką darė ir to meto liaudies, namų medicinos praktikos (vienuolė dažnai minėdavo vietinės gamybos alyvuogių aliejų, taukus, vyną, medų, vietines vaistažoles, kai kurių augalų pavadinimus rašė ne lotynų, o vokiečių kalba, naudojo „liaudiškus“ masės matavimo vienetus: saują, šaukštą, kiaušinio dydį ir kt.) [20].

Hildegardos aprašytus augalus sunku identifikuoti, nes vienuolė kai kada vartojo vokiškus, liaudiškus terminus. Be to, Hildegardos minimi augalų ir gyvūnų pavadinimai gali būti ne tokie patys, kokius vartojame šiandien. Nors gyvąsias būtybes klasifikavo jau senovės graikai ir romėnai, mokslinės jų klasifikacijos ištakos siekia tik XVI a. – Renesanso epochą [31]. Dėl šių priežasčių dabartiniam mokslo istorikui vertinti ir interpretuoti Hildegardos gydymo metodus yra sudėtinga, o kartais neįmanoma [23]. Svarbu pažymėti ir tai, kad kai kurie Hildegardos minėti augalai, vartoti melancholijai gydyti, šių dienų gydytojo supratimu, yra nuodingi (aroninių augalų šeimos atstovai, rūta, didelės pelyno dozės [32–34]) ir nerekomenduojami vartoti savigydai.

Vienuolės minėtas pankolis liaudies medicinoje buvo dažniausiai vartotas vaistas virškinimo sutrikimams gydyti (melancholija tam tikra prasme taip pat buvo suvokta kaip vidaus liga, t. y. sukelta dėl blužnies gaminamos juodosios tulžies pertekliaus). Pankolių sėklose esantys eteriniai aliejai slopina uždegimus, kitos pankoliuose esančios medžiagos (fitosteroliai, estragolis) veikia panašiai kaip estrogenas, todėl šios vaistažolės antpilus gerdavo žindytės, norėdamos paskatinti pieno gamybą [35]. Dedešva taip pat pasižymi priešuždegiminiu poveikiu, todėl senovėje vartota virškinimo sutrikimams ir kvėpavimo takų ligoms gydyti [35]. Našlaitės lapų ir žiedų antpilas pasižymi priešuždegiminiu, skausmą mažinančiu, vidurius laisvinančiu poveikiu, todėl šia vaistažole buvo gydytos kvėpavimo takų ligos, žarnyno uždegimai. Trispalvės našlaitės (*Viola tricolor*) antžeminėse dalyse randama salicilo rūgšties ir jos darinių, todėl ši našlaičių rūšis pasižymi ne tik priešuždegiminiu, bet ir kraujotaką gerinančiu poveikiu [35]. Tačiau nėra aišku, kokias našlaičių rūšis naudojo Hildegarda. Raktažolė pasižymi priešuždegiminiu, mukolitininiu poveikiu; liaudies medicinoje ši vaistažolė naudota kvėpavimo takų ligoms gydyti, neuralginiais skausmais slopinti.

Melancholijai gydyti Hildegarda rekomendavo naudoti oniksą. Viduramžiais akmenų gydomasis poveikis aiškintas, remiantis Biblija: velnias negali pakęsti brangakmenių, nes šių akmenų „dieviškasis grožis“ primena velniui jo būtį prieš nupuolant pragaran. Ten, kur randamas brangakmenis, ligos ir ligų sukeliamas blogis turi išnykti.

Dažniausi Hildegardos minėti susirgimai, kuriems gydyti vienuolė rekomendavo brangakmenių terapiją, buvo epilepsija, pamišimas ir galvos skausmai [23]. Oniksas, kaip tikėjo abatė, yra karštas, todėl mažina ligonio liūdesį ir sunkias mintis, gydo šaltąją melancholiją. Šiandien žinoma, kad oniksas – pusbrangis akmuo, kalcedono atmaina, kurio cheminė formulė yra SiO₂ [36], tad ligonio gydymas oniksu tikriausiai leido pasireikšti placebo efektui.

Gyvūnų mėsos ir skruzdėlių poveikis ligoniui aiškintas, remiantis *contraria contrariis* principu. Pasak Hildegardos, stručio kepenų ir garnio širdies patiekalai yra karšti, todėl sumažins juodąją tulžį (kuri yra šalta) ir pagerins sergančiajam nuotaiką, nuskaidrins mintis. Garnys – tipiškas Vidurio Europos gyvūnijos atstovas, tačiau strutis, viduramžiais paplitęs Afrikoje ir galimai Azijoje, buvo toks pat egzotiškas, brangus gyvūnas, kaip ir mitiniai drakonas, baziliskas ar vienaragis. Viduramžiais tikėta – kuo sunkiau vaistas prieinamas, kuo egzotiškesnis ir brangesnis, tuo stipresnis yra jo poveikis [25]. Šiandien žinoma, kad skruzdžių rūgštį gamina skruzdės ir kai kurie kiti vabzdžiai; vienas iš svarbiausių šios rūgšties poveikių – antibakterinis. Skruzdžių rūgštis taip pat dirgina odą, todėl dėl refleksinio poveikio organizmas išskiria daugiau uždegimą slopinančių medžiagų.

Hildegarda, aprašydama gydomasias augalų, gyvūnų ir mineralų savybes, dažnai perspėdavo skaitytoją: nurodytu būdu gydomas ligonis pasveiks, jei tik teisingasis Dievas leis [23]. Vadinas, žmogaus gijimo ir sveikimo procese viduramžiais buvo svarbūs ne tik vartojami vaistai, taikomos procedūros (kraujo nuleidimas, viduriavimas, vėmimo skatinimas ir kt.), tinkamo režimo (maitinimosi, miego, fizinio aktyvumo) parinkimas, gyvenamoji aplinka, mėnulio, žvaigždžių padėtis danguje, bet svarbiausia – Dievo valia. Kita vertus, Hildegarda savo ligonių niekada negydė vien tik malda: visose jos medicinos knygose pabrėžta reikiamų vaistinių medžiagų naudojimo, procedūrų taikymo ir tinkamo režimo laikymosi nauda sergančiojo sveikatai.

IŠVADOS

1. Vienuolės ir abatės, mistikės, kompozitorės, poetės ir medicinos knygų autorės Hildegardos Bingenietės (c. 1098–1179) knygoje *Physica* ir *Causae et curae* melancholija buvo apibūdinta kaip tris reikšmes turintis fenomenas: vienas iš organizmo skysčių (juodoji tulžis), temperamentas (melancholiško tipo moteris ir vyras) ir liga (melancholija).
2. Melancholijai, kaip ligai, aiškinti ir gydymo metodams pagrįsti Hildegarda pasitelkė ne tik Biblijos Pradžios knygą (Adomo ir Ievos nuopolio interpretacija), bet ir iš antikos laikų atėjusią humoralinę doktriną bei viduramžių liaudies medicinos, žolininkystės žinias.
3. Melancholija Hildegardos medicininuose tekstuose aiškinta ir kaip vidaus organų (blužnyje gaminamos juodosios tulžies perteklius), ir kaip širdies bei galvos smegenų liga (kurią sukelia juodosios tulžies neigiamas poveikis sielai, pažinimui, išminčiai ir protui), taigi autorė rėmėsi iš antikos laikų atėjusiomis humoraline, Aristotelio kardiocentrine bei Klaudijaus Galeno encefalocentrine doktrinomis.

4. Juodosios tulžies pertekliui mažinti ir melancholijai gydyti Hildegarda rekomendavo įvairias augalines (pankolis, dedešva, raktazolė, našlaitė ir kt.), gyvūninės (stručio, garnio vidaus organai, skruzdėlės) ir mineralinės (oniksas) kilmės medžiagas.
5. Melancholijos gydymo efektą Hildegarda grindė remdamasi humoraline teorija, *contraria contrariis* principu, viduramžių liaudies medicinos, žolininkystės bei religinio maginio gydymo žiniomis.

Literatūra

1. Maddocks F. Hildegard of Bingen. The woman of her age. London: Faber and Faber, 2013.
2. Flanagan S. Hildegard of Bingen, 1098–1179. A visionary life. Second edition. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 1998.
3. Berger M. Hildegard of Bingen on natural philosophy and medicine. Selections from Cause et Cure. Cambridge: D.S. Brewer, 1999.
4. Strehlow W, Hertzka G. Hildegard of Bingen's medicine. Rochester: Bear & Company, 1988.
5. Singer C. The scientific views and visions of Saint Hildegard (1098–1180). In: Singer C, ed. Studies in the history and method of science. Oxford: Clarendon Press, 1917; 1–55.
6. Sacks O. Migraine: understanding the common disorder. London: Pan Books, 1985; 106–8.
7. Singer C. The visions of Hildegard of Bingen. Yale J Biol Med 2005; 78: 57–82.
8. Ranft P. Ruminations on Hildegard of Bingen (1098–1179) and autism. J Med Biogr 2014; 22(2): 107–15. <https://doi.org/10.1177/0967772013479283>
9. Foxhall K. Making modern migraine medieval: men of science, Hildegard of Bingen and the life of a retrospective diagnosis. Med Hist 2014; 58(3): 354–74. <https://doi.org/10.1017/mdh.2014.28>
10. Ulytė A, Sakalauskaitė-Juodeikienė E. Daktaro Jono Basanavičiaus (1851–1927) nervų ligos istorija. Neurologijos seminarai 2018; 23(77): 151–63. <https://doi.org/10.29014/ns.2018.19>
11. Demaitre L. Medieval medicine. The art of healing, from head to toe. Santa Barbara: Praeger, 2013.
12. Benedictus PP. XVI. Apostolic letter proclaiming Saint Hildegard of Bingen, professed nun of the Order of Saint Benedict, a Doctor of the Universal Church [Internet]. 2012 [cited 2021 May 25]. Available from: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_letters/documents/hf_ben-xvi_apl_20121007_ildegarda-bingen.html
13. Brigo F, Brigo B, Bragazzi N, Nardone R, Martini M. Hildegard of Bingen's remedies for Parkinson's disease. Lancet Neurol 2017; 16(8): P590. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(17\)30208-9](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(17)30208-9)
14. Brigo F, Trinka E, Brigo B, Bragazzi N, Ragnedda G, Nardone R, et al. Epilepsy in Hildegard of Bingen's writings: a comprehensive overview. Epilepsy Behav 2018; 80: 135–43. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2017.10.002>
15. Uehleke B, Hopfenmueller W, Stange R, Saller R. Are the correct herbal claims by Hildegard von Bingen only lucky

- strikes? A new statistical approach. *Forsch Komplementmed* 2012; 19: 187–90. <https://doi.org/10.1159/000341548>
16. Romani J, Romani M. Causas y curas de las dermatosis en la obra de Hildegarda de Bingen. Causes and cures of skin diseases in the work of Hildegard of Bingen. *Actas Dermosifiliogr* 2017; 108(6): 538–43. <https://doi.org/10.1016/j.adengl.2017.05.015>
 17. Ritzmann Schilt L. Hildegard von Bingen: Pflanzliche Heilmittel mit gynäkologisch-geburtshilflicher Indikation. *Zur Medizingesch Abh* 1994; 259: 1–245.
 18. Pagés Larraya F, Rebok M. Adamic conception of melancholy in Hildegard of Bingen. *Asclepio* 1989; 41(1): 191–231.
 19. Rauch S. The accreditation of Hildegard von Bingen as medieval female technical writer. *J Tech Writ Commun* 2012; 42(4): 393–411. <https://doi.org/10.2190/TW.42.4.d>
 20. Sweet V. Hildegard of Bingen and the greening of medieval medicine. *Bull Hist Med* 1999; 73: 381–403. <https://doi.org/10.1353/bhm.1999.0140>
 21. Wilfrid B. Magical practices against elves. *Folklore* 1926; 37(4): 350–63. <https://doi.org/10.1080/0015587X.1926.9718371>
 22. Hildegardis Causae et curae. Edidit Paulus Kaiser. Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, MCMIII.
 23. Hildegard von Bingen's *Physica*. The complete English translation of her classical work on health and healing. Translated from the Latin by Priscilla Throop. Rochester: Healing Arts Press, 1998.
 24. Magner LM. A history of medicine. Boca Raton: Taylor & Francis Group, 2005.
 25. Porter R. The greatest benefit to mankind. A medical history of humanity from antiquity to the present. London: Fontana Press, 1999.
 26. Berrios GE. Melancholia and depression during the 19th century: a conceptual history. *Br J Psychiatry* 1988; 153: 298–304. <https://doi.org/10.1192/bjp.153.3.298>
 27. Sullivan E. Melancholy, medicine, and the arts. *Lancet* 2008; 372(9642): 884–5. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61385-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61385-9)
 28. Finger S. Origins of neuroscience. A history of explorations into brain functions. Oxford University Press, 1994.
 29. Catani M, Sandrone S. Brain renaissance from Vesalius to modern neuroscience. New York: Oxford University Press, 2015. <https://doi.org/10.1093/med/9780199383832.001.0001>
 30. Finger S. The birth of localization theory. *Handb Clin Neurol* 2010; 95: 117–28. [https://doi.org/10.1016/S0072-9752\(08\)02110-6](https://doi.org/10.1016/S0072-9752(08)02110-6)
 31. Mayr E. The growth of biological thought: diversity, evolution, and inheritance. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1982.
 32. Watson J, Jones R, Siston A, Diaz P, Gerber S, Crowe J, et al. Outbreak of food-borne illness associated with plant material containing raphides. *Clin Toxicol (Phila)* 2005; 43(1): 17–21. <https://doi.org/10.1081/CLT-44721>
 33. Arias-Santiago S, Fernández-Pugnaire M, Almazán-Fernández F, Serrano-Falcón C, Serrano-Ortega S. Phytophotodermatitis due to *Ruta graveolens* prescribed for fibromyalgia. *Rheumatology (Oxford)* 2009; 48(11): 1401. <https://doi.org/10.1093/rheumatology/kep234>
 34. Olsen R. Absinthe and gamma-aminobutyric acid receptors. *Proc Natl Acad Sci USA* 2000; 97(9): 4417–8. <https://doi.org/10.1073/pnas.97.9.4417>
 35. Nature's medicines: a guide to herbal medicines and what they can do for you. London: Readers Digest, 2003.
 36. Read PG. Gemmology. Oxford: Elsevier, 1999.

E. Sakalauskaitė-Juodeikienė

PERCEPTION AND TREATMENT OF MELANCHOLY IN THE WRITINGS OF HILDEGARD OF BINGEN (C. 1098–1179)

Summary

Hildegard of Bingen (c. 1098–1179) was a medieval nun and an abbess, a mystic, a composer, a poet, an author of medical treatises, and one of the few women at the time who wrote both theological and scientific texts. In this paper, I analyze Hildegard's book *Liber subtilitatum diversarum naturarum creaturarum* (Book of Subtleties of the Diverse Nature of Creatures), compiled around 1151–1158 and consisting of two books: *Physica* and *Causae et curae*. The aim of this study is to understand how the phenomenon of melancholy in its three meanings (as body fluid, character type, and a disease) was perceived by one of the brightest medieval thinkers. Even though Hildegard's writings were influenced by deep knowledge of the Scripture, the abbess also accepted Greco-Roman medical system (classical humoral theory), astrology, medieval agricultural worldview, and the wisdom of folk medicine. Melancholy was interpreted in Hildegard's medical texts as a heart and a brain disease which was caused by the overabundance of black bile produced in the spleen. The abbess recommended various medicinal herbs (fennel, mallow, primrose, rue, etc.) and substances of animal (ostrich, heron, ants) and mineral (onyx) origin in order to reduce excessive amount of black bile. Hildegard explained the mechanism of action of these medications using concepts of humoral theory, principle of *contraria contrariis*, as well as knowledge of medieval folk medicine and elements of religious and magical healing.

Keywords: Hildegard of Bingen, Middle Ages, melancholy, black bile, humoral theory, *Physica*, *Causae et curae*.

Gauta:
2021 06 07

Priimta spaudai:
2021 06 10